

INTERNATIONAL REVIEW OF SOCIAL HISTORY 1974, 1—3.

Izd. International Instituut voor sociale geschiedenis, Amsterdam

Izdvajajući iz obilnog materijala svega nekoliko priloga zadržali smo se pretežno na onima koji tretiraju ili neke opće probleme, ili na onima koji, radi zanimljivosti teme, mogu zainteresirati i one naše stručnjake koji se bave međunarodnim radničkim pokretom ili nekim općim socijalno-političkim problemima.

Od općih radova svakako zaslužuje pažnju oveća teoretska rasprava profesora povijesti na Rutgers Sveučilištu Petera N. Stearnsa o evoluciji štrajkaških pokreta. Naslov doduše ne odgovara potpuno sadržaju (što ipak ne umanjuje vrijednost rada), jer autor obrađuje pojavu štrajkova svega u nekoliko evropskih zemalja — Francuskoj, Belgiji, Njemačkoj i Velikoj Britaniji do prvoga svjetskog rata — s manjim ekskurzima u SAD i u razdoblja između dva rata i nakon drugoga svjetskog rata. Rasprava se sastoji od nekoliko manjih poglavlja unutar kojih su obrađeni — kako ih autor naziva — i »predindustrijski« štrajkovi, u koje ubraja obrtničke akcije od srednjega vijeka naovamo uz neke seljačke ustanke i pokrete. Skrećemo pažnju na to da bi ovakvu nalizu vrijedilo učiniti i unutar svekolikoga jugoslavenskog prostora, to više što su napose seljački ustanci bili u nas dosta česti. A, osim toga, postoje i neke pojedine a još uvijek nedovoljno ispitane akcije i našega malobrojnog manufakturnog radništva s potkraj 18. i s početka 19. stoljeća. Npr. bježanje od posla u našim gorsko-kotarskim staklanama, pa rudarski štrajkovi i zabilježen omanji štrajk u manufakturi duhana na Rijeci na početku 19. stoljeća. Cezuru s obzirom na »predindustrijske« štrajkove učinio je autor godinom 1848-om, nakon koje izbijaju bolje ili slabije organizirani, štrajkaški pokreti u 19. stoljeću, a koje autor analizira u već navedenim zemljama. I u tim zemljama manje-više sve štrajkaške akcije nastaju i na Zapadu pretežno iz ekonomskih uzroka, te idu, jasno, u prvom redu za poboljšicom plaća, a politički zahtjevi i zahtjevi za skraćivanjem radnog vremena postaviti će se također tek kasnije. Radnju autor temelji, osim na arhivalijama (iz Archives Nationales, Paris, Staatsarchiva u Münsteru i arhiva u Düsseldorfu), i na svestrano proučenoj starijoj i novijoj literaturi, u kojoj postoje djela zanimljiva i za onog našeg povjesničara koji se bavi međunarodnim radničkim pokretom u periodu socijalne demokracije do prvoga svjetskog rata. Spomenut ćemo samo neke značajnije izvore i upotrijebljenu literaturu: Adolf Levenstein, *Aus der Tiefe, Arbeiterbriefe*, Berlin 1905; riječ je o pismima njemačkog rudara Maxa Lotza, koji vidi rješenje teškog položaja rudara ne samo u Njemačkoj nego i van nje u što većoj aktivizaciji socijalne demokracije kao političkom akteru koji se bori za interese radništva. Dora Lande, *Arbeits- und Lohnverhältnisse in der Berliner Maschinenindustrie zu Beginn des 20. Jahrhunderts*, Leipzig 1910, analizira radne i ekonomske uvjete rada u berlinskoj mašinskoj proizvodnji — rad koji su bili zapazili suvremenici još prije prvoga svjetskog rata. Léon de Seilhac, *La grève du tissage de Lille*, Paris 1910; Antony Schoux, *Des grèves maritimes*, Paris 1910 — autor obrađuje

generalni štrajk pomoraca s težištem na takvim štrajkovima koji su izbijali i u Francuskoj. Ponajviše se zadržao na velikom štrajku u Marseilleu godine 1904. Zanimljivo je i pažnje vrijedno djelo i monografija Mauricea Halbwachsa, *La classe ouvrière et le niveau de vie* Paris 1913. Sva ta djela mogu poslužiti manje-više i kao vjerodostojan suvremeni izvor o problemima koje obrađuju. Od novije literature kojom se autor služio, a veoma je obimna, navodimo kao jedno od općih i temeljnih djela: Eric Hobsbawm, *Primitive rebels. Studies in archaic forms of social movement in the 19th and 20th centuries*, New York 1965. Ostala literatura posvećena je pretežno onim zemljama koje je autor u svome prilogu obradio. Tako je jedna od vrednijih monografija — knjiga E. P. Thompsona, *The making of the English working class*, New York 1963, a vrijedne podatke donose i monografije Leona Delsinnea, *Les grèves générales au XX siècle en Belgique*, Bruxelles 1965, pa Dietera Frickea, *Der Ruhrbergarbeiter-Streik von 1905*, Berlin 1955. i Jean-Pierrea Aguenta, *Les grèves sous la monarchie de juillet*, Genève 1954. (1974, br. 1).

P. *Savigear* predavač na Sveučilištu Leicester obradio je u o većem članku pojavu tajnih revolucionarnih udruženja na Korzici u prvoj polovici 19. stoljeća. Svoj rad autor bazira na istraživanjima u Archives Nationales u Parizu, u ratnom arhivu Vincennes, nedaleko od Pariza, i u pokrajinskom korzikanskom arhivu, vjerojatno u Ajacciju, iako to napose ne navodi. Ustanovio je da su prva manja tajna udruženja i na Korzici nastala pod utjecajem talijanskih carbonara, jer je poznato da je Korzika usprkos stranim dominacijama (Francuske i Engleske) uvijek gravitirala ka Apeninskom poluotoku imajući stoljetne direktne veze preko Livorna, Genove i ostalih talijanskih luka. Za ta udruženja autor nadalje ustanovljuje da su sva za čitavo vrijeme postojanja bila na Korzici, to jest od 20-ih godina 19. stoljeća manje-više lokalnog značaja. To jest, malobrojni članovi društva tih organizacija pretpostavljali su svoje rodovske interese međunarodnim revolucionarnim tendencijama zadržavši tako svoju lokalnu obojenost i značaj. Većina članova tih malenih tajnih organizacija borila se prvenstveno protiv francuskih vlasti koje su veoma oštro istupale protiv tih »lokalnih patriota«. Razlog je bio u tome, što je većina organizacija imala sjedišta u teško pristupačnim mjestima na istočnim i sjevernim otočnim obalama, pa su omanji revolti na početku 19. stoljeća bila česta pojava. Na primjer, godine 1816, za jedne veće akcije, francuska policija imala je potpuno sputane ruke, pa je taj revolt uzeo i ponešto veće razmjere.

Navedeni članak zanimljiv je ne samo zbog toga što donosi neke dosada potpuno nove momente i iz povijesti »korzikanskih carbonara«, nego i zato što je autor obradio i neke općepovijesne faze otoka od kraja 18. stoljeća pa sve do 50-ih godina 19. stoljeća. Autor naglašava kao osnovnu značajku otočana njihovu veliku zaostalost, hajdukovanje, feudalizam na najnižem stupnju i značajke njihovog rodovskog udruženja. Zaključno ustanovljuje da su sva tajna korzikanska revolucionarna društva bila lokalnog značaja i da nije nikada postojala neka međunarodna veza preko Apeninskog poluotoka s carbonarima u Parizu (1974, br. 1).

Hans Norbert *Lahme* obradio je u opširnoj studiji početke radničkog pokreta u Danskoj i njegove prve veze s Prvom internacionalom. Sve do godine 1971. bila je uvriježena misao da sve do 1871. ne postoje nikakve međunarodne veze danskoga radničkog pokreta, pa je zbog toga i 1971. bila proslavljena ta značajna stogodišnjica. Tu tezu o počecima veza s Prvom internacionalom

godine 1871. postavio je autodidakt i slikar Olaf Bertolt (1891—1958) koji je bio i povremeni rukovodilac radničke knjižnice u Kopenhagenu. On se prvi počeo baviti počecima radničkog pokreta u Danskoj, a svi njegovi nastavljači su bez dubljih, novih proučavanja i ikakve rezerve tu tezu prihvatili. Ta se teza osnivala na vezama učitelja Louisa Alberta Françoisia Pia s Marxom, uspostavljenim 1871. godine. Iste godine počeo je u Kopenhagenu izlaziti listić *Socialistiske Blade*, koji je bio, doduše, uređivan diletantski, ali je ipak donekle upoznao malobrojno dansko radništvo (industrija je tada tek u prvim zamecima) s postojanjem i razvojem socijalističke ideje u Evropi. Takvo stanje u danskoj historiografiji postojalo je, dakle, manje-više sve do godine 1971, a tada je Lahme sebi postavio pitanje — nisu li, možda, već u vrijeme osnivanja Prve internacionale, dakle 1864, ipak postojale neke veze između danskog radništva i Londona, kao i ostalih središta međunarodnog radničkog pokreta. Postavljeno pitanje tražilo je i odgovor, i autor ga je na svojevrsan zanimljiv metodološki način s vremenom i dobio. Posao je obavio savjesno, analizirajući detaljno suvremenu socijalističku evropsku štampu, tražeći podatke u naoko beznačajnim rubrikama, kao što je bila lista pretplatnika, pa kratke vijesti iz inozemstva i slično. Najprije je pregledao list *Der Social-Demokrat*, čiji se ogledni broj pojavio 30. prosinca 1864, dakle svega tri mjeseca nakon osnivanja Prve internacionale u Londonu. A pregledao je i godišta lista *Der Vorbote*, što ga je u Genèvi izdavao Becker u ime grupe njemačkog jezičnog kruga socijalista. I šta je tada Lahme ustanovio? U prvom redu, iz izvještaja što ga je poslao Danac N. P. Hansen listu *Der Social-Demokrat* još 1864. saznajemo da je bio predstavnik Danske u provizornom Centralnom komitetu Prve internacionale, pa već taj podatak pomiče početke međunarodnih radničkih veza za punih sedam godina. Dvije godine kasnije, to jest 1866, boravi Hansen u Kopenhagenu, te javlja u London da je stanje u glavnom gradu Danske povoljno. Našao je u Kopenhagenu podesno lice, koje će direktno biti povezano s londonskom centralom, i s njemačkom sekcijom u Genèvi. Sada se autor dao na daljnji posao, jer je, svakako, želio dobiti odgovor i na drugo pitanje — to jest tko je bila ta ličnost koja je od 1866. održavala direktne veze s Prvom internacionalom? Odgovor je našao u novinama *Der Vorbote* u listi pretplatnika na kojoj se javlja i Danac Reinholdt Jensen, koji je uz to bio i jedan od prvih članova kopenhaškog radničkog društva, osnovanog godine 1856. On je bio u direktnoj vezi s Beckerom i s njim se i dopisivao. Sve te svoje rezultate autor je popratio adekvatnom dokumentacijom, koju je djelomično objelodanio i kao prilog studiji.

Tako su, zahvaljujući veoma strpljivom i minucioznom radu, i počeci radničkog pokreta u Danskoj dobili zasluženo mjesto među nosiocima tadašnjeg međunarodnoga radničkog pokreta u Evropi (1974, 1).

Stephen White, politikolog i predavač na Sveučilištu u Glasgowu, napisao je zanimljivu studiju o tzv. »sastanku u Leedsu«, što su ga 3. lipnja 1917. održali »britanski sovjeti«. Na analitički način autor nas dovodi do lipanjskog sastanka, zadržavajući se na temelju proučenog izvornog materijala (iz biblioteka u Leedsu, Sheffieldu, Glasgowu i arhive »Labour party« u Londonu) i na prethodnim sastancima predstavnika laburista i socijalista. Na svim tim sastancima izražene su simpatije prema ruskoj veljačkoj revoluciji. Naglasak je bio na paroli »treba da slijedimo primjer Rusije«, i »da što prije dokrajčimo rat«. Autor zaključuje da je na tim sastancima, pa i na onom u Leedsu kome je ukupno prisustvovalo više od 3000 delegata, uvijek bila kao osnova pacifistička a nikakva revolucionarna komponenta, i da se uvijek išlo za tim da se što brže

dokrajči rat. Ti »britanski sovjeti« se, prema autorovim istraživanjima, javljaju s vremena na vrijeme i nakon Leedsa, pa se kao jedan od posljednjih sastanaka spominje onaj u Glasgowu potkraj 1918, na kome je i ovaj put bila prisutna ista ideološka komponenta pacifizma kao i na svim dotadašnjim sastancima (1974, br. 2).

Suradnik Instituta za noviju i suvremenu povijest u Linzu Gerhard *Botz* iznio je u dokumentarnoj studiji stavove o fašizmu poznatog austromarksista Otta Bauera. Poznato je da se Bauer dugo godina bavio pojavom fašizma, analizirajući detaljno zbivanja i pojave u Italiji, Njemačkoj, a donekle i u Japanu. Bavio se tim problemom i u Austriji, ne pridajući, međutim, veliko značenje pojavi Heimwehra — ne smatrajući tu organizaciju nimalo opasnom, ali je ubrzo vrijeme upravo obratno dokazalo. Autor analizira brojne Bauerove priloge, a i njegove istupe protiv fašizma. Svakako, i ta studija može poslužiti kao dobar komparativan materijal i za prilike u nas između dva rata (1974, br. 1).

Profesor povijesti Sveučilišta u Kaliforniji Irwin M. *Wall* objelodanio je raspravu posvećenu problemu francuske administracije u vrijeme Léona Bluma 1936—1937. godine. Autor na početku rada utvrđuje da su pad vlade Narodnog fronta 1936/7. uslovila dva bitna uzroka: prvo, što nacionalni faktori nisu mogli u vanjskoj politici zadržati se na antifašističkim pozicijama, drugo, što nisu imali dovoljno snage da izvuku Francusku iz sve jače ekonomske krize. U raspravi je, nakon toga, minuciozno analizirana nastala situacija. Rad je rezultat proučenih suvremenih materijala, u prvom redu francuske suvremene štampe iz godine 1936. i 1937. (1974, br. 3).

U rubrici »Dokumenti«, profesor povijesti na Sveučilištu Wisconsin Alfred Erich *Senn* objelodanjuje seriju novih dokumenata u vezi s Lenjinovim odlaskom iz Švicarske u Rusiju, u proljeće godine 1917. U kraćem uvodnom članku autor najprije ukazuje na literaturu — doduše pretežno zapadnoevropsku i američku, koja se u novije vrijeme bavila tim problemom. Citiramo neka od tih djela: Werner Hahlweg, *Lenins Rückkehr nach Russland 1917*, Leiden 1957 — to djelo smatra Senn veoma vrijednim, ponajviše zbog toga što je Hahlweg uvodno dao opširan historiografski pregled o tome pitanju; zatim spominje A. B. Zemana, *Germany and the Revolution in Russia 1915—1918*, London 1958, pa vlastitu monografiju pod naslovom: *The Russian Revolution in Switzerland 1914—1917*, Madison 1971, i jedan od najnovijih radova Williija Gautschija, *Lenin als Emigrant in der Schweiz*, Zürich 1973. Autor zatim prelazi na analizu dokumenata, njih 14, od kojih je 9 na ruskom a 5 na njemačkom jeziku — priloženi dokumenti objelodanjeni su u originalnim jezičnim verzijama. Saznajemo da je većina objelodanih dokumenata sastavni dio opsežne dokumentacije poznate pod naslovom »Protokoll der Untersuchungskommission über die Umstände der Ausreise Lenins und Genossen aus der Schweiz über Deutschland im Frühling 1917.« Taj »Protokoll« sam po sebi imao je prilično burnu prošlost. Poznati ruski liječnik Sergej Bagotsky, predsjednik ruskog emigrantskog komiteta u Švicarskoj i povremeni liječnik Lenjina i Krupskaje, napuštajući Švicarsku nakon Lenjina, pohranio je »Protokoll« kod poznatoga švicarskog socijalista dra Otta Langa. Nakon njegove smrti, Langova arhiva je godine 1936. postala vlasništvom Švicarske socijalističke partije u Bernu. Dvadeset godina kasnije Jules Humbert-Droz, tadašnji sekretar Švicarske socijalističke partije, predao je Langovu arhivu (osim nekoliko dokumenata koji su danas u Schweizerisches Sozial Archiv, Zürich) i citirani »Protokoll« amsterdamskom Institutu za socijalnu

historiju. Taj je »Protokoll« i danas tamo. Iz toga »Protokolla« izvukao je Senn važnije dokumente, koji osvjetljavaju ne samo posljednje dane Lenjinova boravka u Švicarskoj, nego i svu Lenjinovu aktivnost i stavove o predstojećem odlasku. Poznato je da je Lenjin već od 1915. bio neprestano zaokupljen mišlju da se vrati u Rusiju, odgađajući međutim svoj odlazak zbog ratne i međunarodne situacije. A na početku 1917. definitivno je odlučio da se vrati, tražeći puta i načina da dobije dozvolu za sebe i Zinovjeva da putuje preko Njemačke. Nakon poduzih pregovora, koje također osvjetljavaju objelodanjeni dokumenti, sve su pripreme bile dovršene, pa su Lenjin i Zinovjev napustili u pratnji Fritza Plattena Zürich 8. travnja 1917. godine. Te posljednje pripreme vjerno ilustrira tzv. »Memorandum« Fritza Plattena. U njemu on navodi sve teškoće i komplikacije što su nastale i zbog nekih stavova poznatoga švicarskog socijalista Grimma, koji nije bio za ideju da Lenjin napusti Švicarsku. No, kad su sve zapreke bile uklonjene, putovanje je najzad moglo početi. Kako je teklo također je zabilježio Platten, i to u ovcem radu koji je objelodanio pod naslovom »Die Reise Lenins durch Deutschland im plombierten Wagon«. Ta knjiga je ugledala svjetlo dana godine 1924. (1974, br. 2).

Smatramo da je objelodanjena dokumentacija vrijedan izvorni materijal, koji pridonosi boljem poznavanju prilika pod kojima su živjeli ruski emigranti u Švicarskoj za vrijeme prvoga svjetskog rata do njihova povratka u Rusiju.

Werner Braatz, profesor Sveučilišta u Wisconsinu, također se pojavljuje u rubrici »Dokumenti«. Objelodanio je tekstove dvaju dokumenata iz godine 1933. koji su bili upućeni tadašnjem njemačkom potkancelaru Franzu von Pappenu. Riječ je o pismu ginekologa Bubenhofera iz Freudenstaata (Württemberg) od 11. travnja 1933. u kome izvještava o prilikama u Južnoj Njemačkoj s obzirom na sve veću ingerenciju Hitlera i njegovih pristaša. Bubenhofer je pismu priložio i oveći memorandum u kome iznosi, kao vođa Nacionalne stranke u Južnoj Njemačkoj, veoma detaljno svoje stavove o nacionalnoj njemačkoj ideologiji, za koju je smatrao da je jedino ispravna. Njegova je deviza glasila »deutsch sein«, »deutsch denken« i »deutsch fühlen«. Umnogome je, usprkos sve većim razmimoilaženjima, bio suglasan s Hitlerom, pa je i on, kao i nacionalsocijalisti, ekstremno isticao »rasno čistoću«, namjeravajući, kao i Hitler, do temelja uništiti njemačko Židovstvo. Bavio se i mišljenjem kastriranja pojedinaca, kako bi tako »rasno čist germanski element« ostao potpuno sačuvan i za daljnja pokoljenja (1974, br. 1). Originali objelodanjenih dokumenata čuvaju se danas u skupini »Kanzlei des Stellvertreters des Reichskanzlers«, Bundesarchiv Koblenz — Savezna Republika Njemačka.

Na kraju, napominjenom da su i ostali radovi, objelodanjeni u časopisu, uvelike zanimljivi. I ovaj put je podosta velik broj posvećen različitim problemima koji se odnose na Englesku. Među njima su vredniji ovi prilozi: O čartistu Josephu Rayneru Stephensu, koji je odigrao kratkovremenu ali značajnu ulogu u tom poznatom naprednom engleskom pokretu godine 1838. (1974, br. 2), pa rad o radničkim prilikama za viktorijanske ere (1974, br. 3) i oveća studija o ulozi engleskih žena u filantropskim akcijama između 1790. i 1830. (1974, br. 3).

I ovaj put, kao i u svim ranijim godištim, uzorno prezentirana bibliografija s područja društvenih nauka upozna je nas s brojnim novijim evropskim i van-evropskim izdanjima.